

PERVİN-İ İ'TİSÂMÎ, HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ
VE LUTF-İ HAK MESNEVİSİ
YASEMİN YAYLALI*

ÖZET

İlim ve edebiyat ehli bir aileye mensup olan Pervin-i İ'tisâmî, Modern İran Edebiyatının önemli bayan şairlerindedir. Klasik İran şiirine duyduğu ilgiyle hayal gücünü ve bilgi birikimini birleştirip etkileyici ve akıcı şiirler meydana getirmiştir. Bu çalışmamızda Pervin'in hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi verilip Lutf-i Hak şiirinin incelemesi yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Musa, anne, su, Nemrut

Parvin E'tesami, her life, literary personality
And Mathnawi of Lutf-i Hak

ABSTRACT

Parvin E'tesami belonging to a family capable of science and literature is one of the female poets of Modern Persian Literature. She along with the interest she felt about Classic Persian poetry, combined her imagination with her knowledge reservoir and came in to effective and fluent poems.

Key Words: Moshe, mother, water, Nemrut

Giriş¹

Pervin-i İ'tisâmî, Çağdaş İran edebiyatının en seçkin bayan şairlerindedir. 1285 (1906) yılında Tebriz'de dünyaya gelmiştir.² İ'tisâmü'l-mülk lakaplı mütercim ve yazar Mîrzâ Yusuf Hân-i Âştîyânî'nin (ö. 1316/1937) kızıdır.³

Fransızca ve Arapçayı çok iyi bilen Mîrzâ Yusuf Hân-i Âştîyânî Fransızca ve Arapçadan birçok eseri Farsçaya çevirmiştir. Pervin Arap ve Fars edebiyatını babasından öğrenmiştir. Yaklaşık yedi yaşından itibaren şiir söylemeye başlamış ve bu yeteneğinin gelişmesinde babası ve babasının edebiyat çevresi etkili olmuştur. Çocukluğunda babasıyla birlikte Tahran'a gelen Pervin hayatının büyük bir bölümünü bu şehirde geçirmiştir.⁴ Tahran Amerikan Kız Koleji'nden 1303 (1924) yılında mezun olmuş ve bu okulda bir süre çalışmıştır. 1313 (1934) yılında amcasının oğluyla

*Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arş. Gör.

¹ Bu makale daha önce İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası adlı derginin 2011/1, XVIII. sayısında, 123-144. Sayfaları arasında yayımlanmıştır.

² Dihhudâ, Ali Ekber, *Luğatnâme*, Tahran 1346 hş., XII, 292.

³ Âryenpûr, Yahyâ, *Ez Sabâ Tâ Nîmâ*, Tahran 1350 hş., II, 112.

⁴ Dihhudâ, Ali Ekber, *Luğatnâme*, XII, 292.

evlenip Kirmanşâh'a gitmiştir. Ancak evliliği çok sürmemiş, 9 ay sonra eşinden ayrılıp Tahran'a babasının evine geri dönmüştür.⁵

Bazı şiirleri babasının hem sahibi hem de yazarı olduğu *Bahar* dergisinde yayınlanmıştır. Kaside, gazel, mesnevi ve kıtalardan oluşan divanı, ilk olarak 1314 (1935) yılında basılmıştır. Bu divana şairin isteği üzerine Meliku's-şuarâ Bahar (ö. 1330/1951) bir ön söz yazmıştır.⁶

Şiirlerindeki dili sade ve akıcıdır; Menûcehrî-yi Damğânî (ö. 432/1040), Nâsır-ı Husrev (ö. 481/1088), Sa'dî (ö.791/1412), Mevlânâ (ö. 672/1273) ve Hâfız (ö. 792/1390) gibi seçkin ve gözde şairlerin diline yakındır. Yalnız kulağa hitap etmekle kalmaz, ruha da hitap eder. Zor ve anlaşılmasız ifadelere yer vermemiş, benzetme, hikâye ve öyküden çokça yararlanarak şiirlerinin okuyucunun zihninde şekillenmesini sağlamıştır.⁷

Şiirlerinde bir yandan emekçi ve zavallıların haklarını savunurken bir yandan da çiftçilerin ve işçilerin dertlerine ortak olmuştur.⁸ Eserlerinin tümünde nasihatler veren, güzel ahlaka işaret eden, yüce fikir ve araştırmalarıyla okuyucunun dikkatini çeken rasyonalist bir şair olarak görülür.⁹

Ölümünden bir yıl önce beğenmediği şiirlerini yakmıştır. Eski önemli şairlerin şiirlerine ilgi duymuş, ancak bunları birebir taklit etmemiş, aksine onları iyice özümseyerek yeni ve güzel bir üslup meydana getirmiştir. Onun üslubunun güzelliği, yeni fikirleri aruzun bilinen kalıplarında etkileyici ve güzel bir biçimde sunmasıdır. Bahar, üslubu hakkında şöyle der: "*Bu divan, müstakil bir üslupla karışık, lâfzî ve maneî iki üsluptan terkiptir. İlki Horasan şairlerinden özellikle Nâsır-ı Husrev'in tarzı ve diğeri, İrâk ve Fârs şairlerinin bilhassa Şeyh Muslihuddîn-i Sa'dî'nin tarzıdır. Mana bakımından da filozof ve ariflerin fikir ve hayalleri arasındadır*".¹⁰ Kaside ve kıtalarında farklı ifade tarzı kullanmıştır. Kıtalarını daha çok *soru-cevap* ya da *münazara* tarzında yazmıştır. Kasidelerinde hem Nâsır-ı Husrev'in kasidelerinden esinlenme hem de Sa'dî'nin ve Hâfız'ın tatlı ifadelerini hatırlatan beyitleri vardır.¹¹

Küçük yaştan itibaren insanlardan kaçan ve kısa hayatı boyunca münzevi bir hayat sürmeyi seçen Pervin'in şiirleri hüznün ve ıstırap yanında, zavallılara ve yetimlere hatta bütün canlılara şefkat içerir.¹² Her ne kadar annelik duygusunu tatmamışsa da bu duyguyu şiirlerinde kuşların, biçare annelerin ve zavallıların diliyle çok güzel bir şekilde ifade etmiştir.¹³

⁵ Cevâdî, Seyyid - Kemâl Hâc, Seyyid, *Eserâferînân*, Tahran 1377 hş., II, 126.

⁶ İ'tisâmî, Pervin, *Divân-i Pervin-i İ'tisâmî*, (Haz. Feride-i Dâñâyî),Tahran 1371 hş., s. 29.

⁷ Hâkimî, İsmâîl, *Edebiyyât-i Mu'âsir-i İrân*, Tahran1373 hş., s. 37.

⁸ Âryenpûr, Yahyâ, *Ez Sabâ Tâ Rûzgâr-i Mâ*, Tahran1374 hş., III, 541.

⁹ Safâ, Zebîhullâh, *Genc-i Sohen*, Tahran1374 hş., s. 808.

¹⁰ İ'tisâmî, Pervin, *Divân-i Pervin-i İ'tisâmî*, Tahran1371 hş., s. 29-30.

¹¹ İ'tisâmî, Pervin, *Divân-i Pervin-i İ'tisâmî*, s. 30.

¹² Cevâdî, Seyyid - Kemâl Hâc, Seyyid, *Eserâferînân*, II, 126.

¹³ İ'tisâmî, *a.g.e.*, s. 33.

Divanı 1314 (1935),1320 (1941) ve 1323 (1944) yıllarında basılmıştır.¹⁴ Divanda; 5 musammat, 50 mesnevi, 9 gazel, 90 kıta, 55 kaside ve müfretler bulunmaktadır.

Pervin-i İ'tisâmî çok genç yaşta yakalandığı tifo hastalığı sebebiyle 1320 (1941) yılında Tahran'da hayata gözlerini yummuş, Kum şehri Yeni Meydan'da aile mezarlığında babasının yanına defnedilmiştir.¹⁵ Kendisine ait şu kıta mezar taşında yazılıdır:

ای گل، تو ز جمعیت گلزار چه دیدی جز سرزنش و بدسری خار چه دیدی
ای لعل دلفروز، تو با این همه پرتو جز مشتری سفله به بازار چه دیدی
رفتی به چمن لیک قفس گشت نصیبت غیر از قفس ای مرغ گرفتار چه دیدی

*Ey gül! Sen gül bahçesinden ne gördün?
Dikenin siteminden ve kötü davranışından başka ne gördün?
Ey gönül aydınlatan lâl, bütün bu parlaklığına rağmen,
Alçak bir müşteri dışında pazarda ne gördün?
Çemene gittin ancak nasibin kafes oldu,
Ey esir kuş! Kafes dışında ne gördün?*

Aşağıda Pervin'in divanının mesneviler bölümünde yer alan *Lutf-i Hak* mesnevisinin incelemesi yapılacaktır.

Şiir mesnevi tarzında oluşturulmuştur. Konu dini bir kıssa olmasına karşın sadece bu kıssa anlatılmamış, anne-çocuk ilişkisi, annelik, toplum ve toplumdaki insanların sapkınlıkları ve esas itibarıyla kul olarak insan ve Allah'ın lutfunun büyüklüğü işlenmek istenmiştir. Telmih, teşbih, istiare gibi edebi sanatlarla çokça yer verilmiştir.

Şiir, aruz vezninin çok kullanılan kalıplarından olan remel-i müsemmen-i mahzûf yani fâilatün, fâilatün, fâilatün, fâilün vezninde yazılmıştır. Mesnevi olduğundan her beyit kendi arasında kafiyelidir. 63 beyitten oluşan şiirde üç farklı konuşmacı vardır:

- 1- Hikâyeyi anlatan kişi yani şair
- 2- Musa'nın annesi
- 3- Vahiy yoluyla Allah

Olay örgüsü giriş; Musa'nın annesi tarafından Nil nehrine bırakılması, gelişme; annesinin yaptığı şeyden üzüntü duyması ve şüpheye düşmesi ardından onu sudan geri alması, bunun üzerine Allah'ın vahiy yoluyla onunla konuşması, Nemrut'un doğumu ve Nemrut'a zarar vermemesi için Allah'ın tabiatla ve canlılarla konuşması, Nemrut'un büyüyünce yoldan çıkması ve sapkın insanlar, sonuç; Allah'ın lutfunun ne denli büyük olduğu ve vahdet-i vücut.

¹⁴ Dihhudâ, a.g.e., XII, 292.

¹⁵ Dihhudâ, a.g.e., XII, 292.

لطفِ حق

در فکند، از گفته ربّ جلیل
گفت کای فرزند خرد بی گناه
چون رهی زین کشتی بی ناخدای
آب خاکت را دهد ناگه بیاد
رهر و ما اینک اندر منزل است
تا ببینی سود کردی یا زیان
دست حق را دیدی و نشناختی
شیوه ما، عدل و بنده پروری است
آنچه بردیم از تو، باز آریم باز
دایه اش سیلاب و موجش مادر است
آنچه میگوئیم ما، آن میکنند
ما، بسیل و موج فرمان می‌دهیم
بار کفر است این، بدوش خود منه
کی تو از ما دوستتر میداریش
خاک و باد و آب، سرگردان ماست
از پی انجام کاری می‌رود
ما، بسی بی توشه را پرورده‌ایم
آشنا با ماست، چون بی آشناست
عیب پوشیها کنیم، ار بد کنند
زاتش ماسوخت، هر شمعی که سوخت
رفت وقتی سوی غرقاب هلاک
روزگار اهل کشتی شد سیاه
قوتی در دست کشتیبان نماند
ناخدای کشتی امکان یکی است
موج، از هر جا که راهی یافت ریخت
زان گروه رفته، طفلی ماند خرد
بحر را چون دامن مادر گرفت
تند باد اندیشه پیکار کرد
این بنای شوق را، ویران مکن
این غریق خرد، بهر غرق نیست
قطره را گفتم، بدان جانب مریز
گیرد از دریا، گرارد در کنار
برف را گفتم، که آب گرم شو
نور را گفتم، دلش را زنده کن

مادر موسی، چو موسی را به نیل
خود ز ساحل کرد با حسرت نگاه
گر فراموشت کند لطف خدای
گر نیارد ایزد پاکت بیاد
وحی آمد کاین چه فکر باطل است
پرده شک را برانداز از میان
ما گرفتیم آنچه را انداختی
در تو، تنها عشق و مهر مادری است
نیست بازی کار حق، خود را مباز
سطح آب از گاهوارش خوشتر است
رودها از خود نه طغیان میکنند
ما، بدریا حکم طوفان می‌دهیم
نسبت نسیان برات حق مده
به که برگردی، بما بسپاریش
نقش هستی، نقشی از ایوان ماست
قطره‌ای کز جویباری می‌رود
ما بسی گم گشته، باز آورده‌ایم
میهمان ماست، هر کس بینواست
ما بخوانیم، ار چه ما را رد کنند
سوزن مادوخت، هر جا هر چه بوخت
کشتی ز آسیب موجی هولناک
تند بادی، کرد سیرش را تباه
طاقتی در لنگر و سکان نماند
ناخدایان را کیاست اندکی است
بندها را تار و پود، از هم گسیخت
هر چه بود از مال و مردم، آب برد
طفل مسکین، چون کبوتر پر گرفت
موجش اول، وهله، چون طومار کرد
بحر را گفتم دگر طوفان مکن
در میان مستمندان، فرق نیست
صخره را گفتم، مکن با او ستیز
امر دادم باد را، کان شیرخوار
سنگ را گفتم بزیرش نرم شو
صبح را گفتم، برویش خنده کن

ژاله را گفتم، که رخسارش بشوی
 مار را گفتم، که طفلك را مزن
 اشك را گفتم، مکاهش كودك است
 دزد را گفتم، گلویندش مبر
 هوش را گفتم، که هشیاریش ده
 ترسها را جمله کردم ایمنی
 دوستی کردم، مرا دشمن شدند
 ساختند آئینه‌ها، اما ز خشت
 چاهها کردند مردم را براه
 قصرها افراشتند، اما به رود
 دزدها بگماشتند از بهر پاس
 رشته‌ها رشتند در دوك عناد
 اسبها راندند، اما بی فسار
 در چه محضر، محضر حی جلیل
 در چه معبد، معبد یزدان پاك
 توشه‌ها بردند از وزر و وبال
 شعله کردارهای ناپسند
 تا رهید از مرگ، شد صید هوی
 آن یتیم بی‌گنه، نمرود شد
 خواست یاری، از عقاب و کرکسی
 شد بزرگ و تیره دلتر شد ز گرگ
 وز شراری، خانمان‌ها سوخته
 برج و باروی خدا را بشکند
 سرکشی کرد و فکندیش ز پای
 خاکش اندر دیده خودبین بریز
 تیرگی را نام نگرارد چراغ
 دوستان را از نظر، چون می‌وریم
 ظلم، کی با موسی عمران کند
 هر کجاست، ز انوار خداست

لاله را گفتم، که نزدیکش بروی
 خار را گفتم، که خلخالش مکن
 رنج را گفتم، که صبرش اندك است
 گرگ را گفتم، تن خردش مدر
 بخت را گفتم، جهان‌داریش ده
 تیرگیها را نمودم روشنی
 ایمنی دیدند و ناایمن شدند
 کارها کردند، اما پست و زشت
 تا که خود بشناختند از راه، چاه
 روشنیها خواستند، اما ز دود
 قصه‌ها گفتند بی‌اصل و اساس
 جامها لبریز کردند از فساد
 درسها خواندند، اما درس عار
 دیوها کردند دربان و وکیل
 سجده‌ها کردند بر هر سنگ و خاک
 رهنمون گشتند در تیه ضلال
 از تنور خودپسندی، شد بلند
 وار هاندیم آن غریق بی‌نوا
 آخر، آن نور تجلی دود شد
 رزمجوئی کرد با چون من کسی
 کردمش با مهربانیها بزرگ
 برق عجب، آتش بسی افروخته
 خواست تا لاف خداوندی زند
 رای بد زد، گشت پست و تیره رای
 پشه‌ای را حکم فرمود، که خیز
 تا نماند باد عجبش در دماغ
 ما که دشمن را چنین می‌وریم
 آنکه با نمرود، این احسان کند
 این سخن، پروین، نه از روی هویست

LUTF-İ HAK

*Musa'nın annesi yüce rabbin sözüyle
 Musa'yı Nil'e attığında
 Sahilden hasretle bakarak şöyle dedi;
 Ey günahsız küçük çocuk!*

Allah'ın lütfu, seni unutursa,
 Kaptanı olmayan bu gemiden nasıl kurtulursun?
 Ve münezze Allah seni hatırlamazsa,
 Su senin bedenini hemen yok eder.
 Vahiy geldi; bu nasıl bir batıl düşüncedir,
 Şimdi bizim yolcumuz menzildedir.
 Şüphe perdesini ortadan kaldır da
 Kâr mı ettin zarar mı ettin göresin!
 Biz senin attığın şeyi alırız,
 Hakkın elini gördün ve tanımadın.
 Sende yalnızca annelik aşkı ve sevgisi vardır,
 Bizim âdetimiz, adalet ve kulu korumaktır.
 Hakkın işi oyun değildir, kendini kaybetme,
 Senden aldığımız şeyi tekrar sana döndürürüz.
 Suyun yüzeyi ona beşikten daha güzeldir,
 Ona sel suyu sütanne ve dalga annedir.
 Irmaklar kendileri taşmazlar,
 Bizim söylediğimiz şeyi yaparlar.
 Biz denize, tufan hükmü veririz,
 Biz sele ve dalgaya emrederiz.
 Hakk'a beratına unutmayı yakıştıрма!
 Bu küfür yüküdür, omzuna alma.
 Dönmen ve onu bize teslim etmen daha iyidir,
 Sen nasıl onu bizden daha çok sevebilirsin?
 Varlık sureti, bizim eyvanımızdan bir şekildir,
 Toprak, rüzgâr ve su bizim avaremizdir.
 Irmaktan akan bir damla,
 Bir işi yapmak için akar.
 Biz birçok kaybolmuşu, geri getirmişiz,
 Biz birçok azıksız, beslemişiz.
 Azıksız olan herkes, bizim misafirimizdir,
 Tanıdığı olmayan tanıdığımızdır.
 Her ne kadar bizi reddetseler de biz çağırırız,
 Kötülük yapsalar da görmezden geliriz.
 Bizim iğnemiz dikti dikilen her şeyi,
 Bizim ateşimizden yandı, yanan her bir mum.
 Gemi korkunç dalganın felaketinden,
 Bir süre bir süre helak girdabına doğru sürüklendi.
 Fırtına onun rotasını değiştirdi,
 Gemi ehlinin dünyası karardı.
 Geminin demirinde ve dümeninde takat kalmadı,
 Gemicilerin elinde güç kuvvet kalmadı.
 Kaptanların feraseti çok azdır,
 Geminin kaptanının tek bir imkânı vardır.

*Koptu halatların çözgüsü örgüsü,
 Dalga yol bulduğu her yerden döküldü.
 Maldan insandan her ne varsa su götürdü,
 Giden gruptan (sadece) bir küçük çocuk kaldı.
 Zavallı çocuk, güvercin gibi kanatlandı,
 Denizi tuttu annesinin eteği gibi.
 Dalga ilkin onu tomar edince
 Fırtına (onunla) savaşmayı düşündü.
 Denize dedim; artık tufan çıkarma!
 Bu coşku binasını yıkma!
 Yoksullar arasında fark olmaz,
 Bu küçüğün boğulması, boğmak için değildir.
 Kayaya dedim; onunla uğraşma!
 Damlaya dedim; onun tarafına dökülme!
 Rüzgâra emrettim; o süt çocuğunu
 Denizden alıp kıyıya getir!
 Taşa dedim; onun altını yumuşat!
 Kara dedim; sıcak su ol!
 Sabaha dedim; onun yüzüne gül!
 Işığa dedim; onun gönlünü dirilt!
 Laleye dedim; onun yakınında yeşer!
 Jaleye dedim; onun yüzünü yıka!
 Dikene dedim; onun halhalına batma!
 Yılana dedim; çocukcağızı sokma!
 Sıkıntıya dedim; onun sabrı azdır!
 Gözyaşına dedim; eksiltme o, çocuktur!
 Kurda dedim; onun küçük bedenini yırtma!
 Eşkiyaya dedim; onun boğazını kesme!
 Talihe dedim; ona hükümdarlık ver!
 Akıla dedim; ona zekilik ver!
 Karanlıkları aydınlık gösterdim,
 Korkuların hepsini emin kaldım.
 Güvenliği gördüler, güvensiz oldular,
 Dostluk ettim bana düşman oldular.
 İşler yaptılar ama alçak ve çirkin,
 Aynalar yaptılar ama kerpiçten.
 Kendileri yoldan çıkınca,
 İnsanların yollarına kuyular açtılar.
 Aydınlıklar istediler ama dumandan,
 Kasırlar yükselttiler ama ırmak üstüne.
 Asılsız ve esassız hikâyeler söylediler,
 Muhafızlık için hırsızlar görevlendirdiler.
 Kadehler doldurdular, fesattan,
 İpler eğirdiler, inat içinde.*

*Dersler okudular ama utanç dersleri,
 Atlar sürdüler ama dizginsiz.
 Şeytanları kapıcı ve vekil yaptılar,
 Kimin huzurunda? Yüce ve diri Allah'ın huzurunda.
 Her taşa ve toprağa secde ettiler,
 Hangi mabette? Allah'ın temiz mabedinde.
 Sapkınlık çölünde rehber oldular,
 Günah ve suçtan azıklar götürdüler.
 Bencilliğin tandırından yükseldi,
 Beğenilmeyen işlerin alevi.
 O zavallı boğulmuşu kurtardık,
 Ölümden kurtulunca heva ve hevesin avı oldu.
 Sonunda o tecelli nuru duman oldu,
 O günahsız yetim Nemrut oldu.
 Benim gibi biriyle savaştı,
 Kartal ve akbabadan dostluk istedi.
 Onu şefkatle büyüttüm,
 Büyüdü ve gönlü kurttan daha kara oldu.
 Kibir şimşegi nice ateşler yakmış,
 Kıvılcımından ocaklar yanmış.
 İlahlıktan söz etmek istedi,
 Allah'ın burcunu ve surunu yıktı.
 Kötü düşündü alçak ve karanlık görüşlü oldu,
 İsyân etti ve bunun üzerine onu yere serdik.
 Bir sivrisineğe emretti; kalk,
 O kendini beğenmişin gözüne toprak dök!
 Burnunda kibir rüzgârı kalmastın,
 Karanlığı aydınlık diye adlandırmastın.
 Düşmanı böyle besleyen biz,
 Dostu nasıl göz ardı ederiz?
 Nemrut'a bunu ihsan eden,
 İmran oğlu Musa'ya nasıl zulmeder?
 Bu söz, Pervin, heva ve hevesten değildir,
 Nerde bir nur varsa, Allah'ın nurundandır.*

Görüldüğü gibi Şiir Hz. Musa'nın kıssasına telmihle başlamaktadır. "Hz. Musa İsrailoğullarına gönderilmiş bir peygamberdir. Musa doğduğunda Mısır kralı Firavun ilahlık iddiasında bulunarak İsrailoğullarına zulüm etmekteydi. Firavun müneccimlerinden, onu yok edecek küçük bir çocuğun dünyaya geleceğini öğrenmiş, bunun üzerine yeni doğan her erkek çocuğun öldürülmesini emretmişti. Musa'nın da öldürülmesinden korkan annesi onu bir sandığa koyup Nil nehrine bırakmıştı".¹⁶

¹⁶ Şemîsâ, Sîrûs, *Ferheng-i Telmîhât*, Tahran 1366 hş., s. 359.

Musa'nın annesi yüce rabbin sözüyle, Musa'yı Nil'e attığında,

beytiyle başlayan şiirin ilk beytindeki “Rabbin sözü” ifadesi bu beytin çözümlenmesinde ve anlaşılmasındaki anahtar sözcüktür. Bu ifadedeki telmih sanatıyla Kur’an’da bu kıssanın ayrıntılı olarak anlatıldığı Tâhâ ve Kasas sureleri işaret edilmektedir:

“Hani annene ilham edilmesi gereken şeyleri ilham etmiştik.” “Onu (bebek Mûsâ’yı) sandığın içine koy ve denize (Nil’e) bırak ki, deniz onu kıyıya atsın da kendisini, hem bana düşman, hem de ona düşman olan birisi (Firavun) alsın. Sana da, ey Mûsâ, sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmıştım.” (20/38-39).

“Mûsâ’nın annesine, ‘Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil’e) bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız’ diye ilham ettik.” (28/7).

Bu olay Museviliğin kutsal kitabı Tevrat’ta Musa’nın doğumu bölümünde de anlatılmaktadır:

Levili bir adam kendi oymağından bir kızla evlendi. (Çık.2: 1). Kadın gebe kaldı ve bir erkek çocuk doğurdu. Güzel bir çocuk olduğunu görünce, onu üç ay gizledi (Çık.2: 2).

Daha fazla gizleyemeyeceğini anlayınca, hasır bir sepet alıp katran ve ziftle sıvadı. İçine çocuğu yerleştirip Nil kıyısındaki sazlığa bıraktı (Çık.2: 3).

Şiirde ön planda “Musa kıssası” işlenirken arka planda “insan” anlatılmıştır. Yani özelde Musa ve Firavun hatta Nemrut anlatılırken genelde kul olarak iyi insan ve Allah’a şirk koşan sapkın insandan ve tüm bunlara karşın Allah’ın lutfunun büyüklüğünden bahsedilmek istenmiştir.

Şiir de dikkat çeken noktalardan biri de “Su” dur. Hikâyenin girişinde anne çocuğunu suya bırakmakta ve su başlangıç cümlesi olmaktadır. Zira su tüm dinler için saflık ve temizliğin sembolüdür. İslam dinindeki önemli ibadetlerden olan abdest ve Hıristiyanlıktaki vaftiz ayini için önemli bir yer tutan su aynı zamanda tüm canlılar için yaşam kaynağıdır. Su bazen de can alandır. Musa’yı Kızıldeniz’de kurtaran “su”, Firavun’un hayatına son verendir. Hz. Nuh’u ve inananlara dokunmayan, sapkınları ise boğan yine “su” dur. Hikâyenin başlangıç cümlesi olan ve Allah’a duyulan imanla gerçekleşen bu olayı annelik duygusunun neden olduğu bir şüphe izler. Yani her ne kadar iman ve inanç tam olsa da bir acaba sorusu bu imanı zedeler ve çocuğunun başına bir şey gelmesinden korkan anne tarafından şu sözler söylenir:

*Sahilden hasretle bakarak şöyle dedi;
Ey günahsız küçük çocuk!*

*Allah'ın lutfu, seni unutursa,
Kaptanı olmayan bu gemiden nasıl kurtulursun?
Ve münezzeh Allah seni hatırlamazsa,
Su, senin bedenini hemen yok eder.*

Musa'nın annesinin sözlerinin aktarıldığı bu beyitlerde ise kadının anne olarak, annelik duygusu ve imanı arasında kalışı işlenmektedir. Kadın kul olması yanında annedir. Kul olarak Allah'ın emrini yerine getirmek istese de annelik duygusu bu emri yerine getirmesine mani olmaktadır. Elbette bir baba için de böyle bir durumda karar vermek zordur. Nitekim Hz. İbrahim Allah'a verdiği söz üzerine oğlu İsmail'i kurban ederken o da zorlanmış ancak oğlu İsmail -Musa'ya göre- yaşça büyük olduğundan babasının karar vermesinde ona yardımcı olmuştur

*Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona,
"Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi.(37/102)*

"...hasretle bakarak..." sözüyle de bir anne için çocuğundan ayrılmanın ne denli zor bir şey olduğu vurgulanmaktadır. Anne çok üzgün ve kararsızdır. Tabi ki şairin bir bayan olması olayı anlatırken biraz daha duygusal yaklaşmasına neden olmuştur.

Burada göze çarpan diğer bir husus da "kaptanı olmayan gemi" ifadesidir. Bebeğin içine konulduğu sandık bir gemiye üstelik kaptanı olmayan bir gemiye benzetilmiştir. Yalnız annenin böyle bir benzetme yapması yine bir ikilem içinde olduğunun, imanla şüphe arasında gelgitler yaşadığının bir göstergesidir. Zira anne gelen vahiy üzerine bebeği sandığa koyup nehre bırakmakta yani ilahi emre göre hareket etmekte, fakat sonra sanki bu geminin içinde bir kaptan olsa daha güvenilir olurdu düşüncesine kapılmakta yani maddi olana yönelmektedir. Eylemi gerçekleştirdiği andaki düşünceleri ve inancı devam ediyor olsaydı bu geminin zaten kaptana ihtiyacı olmadığını bilir bir iç bölünme yaşamazdı. Elbette bu durum yukarıda da izah edilen annelik duygusunun neden olduğu bir sonuçtur.

Bunun üzerine ilkin çocuğu Nil'e atması için anneyle konuşan Allah tekrar vahiy yoluyla anneyle konuşmaktadır. Bu konuşmayla amaç ilkin anneyi şüphe sonucu oluşan tereddütten kurtarmaktır:

*Vahiy geldi; bu nasıl bir batıl düşüncedir,
Şimdi bizim yolcumuz menzildedir.
Şüphe perdesini ortadan kaldır da
Kâr mı ettin zarar mı ettin göresin!*

Daha sonra ona kendisinin sadece bir anne olduğu, Allah'ın ise onun ve bütün kâinatın yaratıcısı ve sahibi olduğu ve ondaki annelik duygusuna karşın

Allah'ın kullarına olan sevgi ve şefkatinin bundan çok daha fazla olduğu söylenir:

*Sende yalnızca annelik aşkı ve sevgisi vardır,
Bizim tarzımız, adalet ve kulu korumaktır.*

Tüm bunlar kendinde olmayan çocuğundan ayrıldığı için adeta aklı başından giden ve kalbindeki inanç silinen anneyi kendine getirmek içindir:

Hakkın işi oyun değildir, kendini kaybetme,

“Kendini kaybetme” ifadesiyle yapılan diğer bir telmihle yine Kur'an işaret edilmektedir:

“Mûsâ'nın anasının kalbi bomboş kaldı. Eğer biz (çocuğu ile ilgili sözümüze) inancını koruması için kalbine güç vermeseydik, neredeyse bunu açıklayacaktı.”(28/10).

Daha sonra anneye evladına çok iyi bakılacağı, başına bir şey gelmeyeceği en önemlisi ise ona geri verileceği sözü verilmektedir:

*Senden aldığımız şeyi tekrar sana döndürürüz
Suyun yüzeyi ona beşikten daha güzeldir,
Ona sel suyu sütanne ve dalga annedir.*

Bu beyitlerde de görüldüğü üzere annelik önemsenmekte ve dinen kutsal sayılmaktadır. Zaten ayetlerde ve hadislerde bu konunun önemi anlatılmaktadır öyleki Muâviye İbnu Câhime'nin anlattığına göre; Câhime (r.a) Peygamber'e (s.a.v) gelir ve: “Ey Allah'ın Resulü, ben gazveye (cihad) katılmak istiyorum, bu konuda sizinle istişare etmeye geldim” der. Resûlullah (s.a.v): “Annen var mı?” diye sorar. “Evet” deyince, “Öyleyse ondan ayrılma, zira cennet onun ayağının altındadır” buyurur. (Nesâî, Cihâd, 12). Veysel Karanî de annesine olan sevgisi ve bağlılığı sayesinde peygamberin hırkasıyla ödüllendirilmemiş midir? İşte bu yüzden tüm evrenin yaratıcısı ve sahibi olan Allah tarafından Musa'nın annesine evladının ona geri gönderileceği sözü verilmektedir.(28/7)

Annenin kafasındaki “Allah'ın lütfu, seni unutursa, Kaptanı olmayan bu gemiden nasıl kurtulursun ?” sorusunun yanıtı verilmektedir:

*Irmaklar kendileri taşmazlar,
Bizim söylediğimiz şeyi yaparlar.
Biz denize, tufan hükmü verimiz,
Biz sele ve dalgaya emrederiz.*

Bu sorunun cevabının verildiği bu beyitlerde her şeyin yaratanın emrinde olduğu ve onun hükmüyle hareket ettiği anlatılarak onun iradesi dışında hiçbir şeyin olmayacağına vurgu yapılmaktadır.

Ardından “*Ve münezzeh Allah seni hatırlamazsa, Su, senin bedenini yok eder*” sorusunun cevabı gelir:

*Hakk’a beratını unutmayı yakıştıрма!
Bu küfür yüküdür, omzuna alma.*

Şiir karşılıklı bir diyalog olarak şekillenmekte ve annenin ilk beyitlerdeki soruları, daha sonraki beyitlerde yanıt bulmaktadır. Soruların yanıtlanmasının bir diğer sebebi anneyi ikna etmektir. Zira anne bu eylemi yerine getirmekten vazgeçmiştir.

Dönmen ve onu bize teslim etmen daha iyidir.

“Dönmen” ifadesiyle annenin nehir kıyısından uzaklaşmak üzere olduğu ve “onu bize teslim etmen daha iyidir” sözüyle ise çocuğu suya bırakmayıp beraberinde götürdüğü anlatılmaktadır. Şiirin başında çocuğu suya bırakıp sahilden ona hasretle bakan anne bu işi yapmaktan vazgeçmiştir. Çocuğuna duyduğu sevgi dolayısıyla onu sudan geri alıp gitmek üzeredir. Bu hareket üzerine Allah’ın ona yanıtı gecikmeyecektir:

*Sen nasıl onu bizden daha çok sevebilirsin?
Varlık sureti, bizim eyvanımızdan bir şekildir,*

Daha önce “Senden aldığımız şeyi...”ifadesinin yerini “Varlık sureti, bizim eyvanımızdan bir şekildir” almaktadır. Yani *sen* yerini *bize* bırakmakta böylece ikilik ortadan kalkarak *bir* olmakta ve vahdet-i vücut nazariyesine işaret edilmektedir. Bu dünyadaki her şey aslında Allah’ın bir parçasıdır. Ve sonunda yine Allah’a dönecek, onda yok olacaktır.

İnsan, asıl vatanı olan yerden Mevlânâ’nın deyimiyle “kamışlıktan” koparılmış ve gurbete yani bu dünyaya gönderilmiştir ve tek amacı kaynağına dönmek ve yeniden ‘bir’ olmaktır.¹⁷

Tabiattaki tüm varlıklar kendilerince Allah’ı tespih etmekte ve hepsi kendilerine verilen görevi yerine getirmek için çabalamaktadır. “*Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, Allah’ı tespih ederler. O’nu hamd ile tespih etmeyen hiçbir varlık yoktur. Fakat siz, onların tespihlerini iyi anlamazsınız. Şüphesiz O, halimdir çok bağışlayandır*” (17/44).

Toprak, su ve rüzgâr kendinden geçerek yaratıcıyı yani Allah’ı anmaktadır:

*Toprak, rüzgâr ve su bizim avaremizdir.
İrmaktan akan bir damla, Bir işi yapmak için akar.*

Bu beyitlerden sonra Allah’ın sıfatlarının (rezzak, settar...) sıralandığı beyitler gelmektedir:

¹⁷ Rifâî, Kenan, *Şerhli Mesnevi-i Şerif*, İstanbul 2009, s. 3.

*Biz birçok kaybolmuşu, geri getirmişiz,
Biz birçok azıksızı, beslemişiz.
Azıksız olan herkes, bizim misafirimizdir,
Tanıdığı olmayan tanıdığımızdır.
Her ne kadar bizi reddetseler de biz çağırırız,
Kötülük yapsalar da görmezden geliriz.*

Kaybolmuş sözü bizi iki yere götürür:

- 1- “Kaybolmuş” sözüyle “Hz. Yusuf”un kıssasına,
- 2- Nemrut’a telmih yapılmaktadır.

Nemrut, Hz. İbrahim döneminde yaşamış putperest bir hükümdarın ismidir. Nemrut ilahlık iddiasında bulunarak Allah’la savaşmak istemiş bunun üzerine Allah tarafından helak edilmiştir.¹⁸ Devamında gelen beyitler “Kaybolmuş” sözünün Nemrut için kullanıldığını doğrulamakta ve Nemrut’un doğum olayına telmih yapılmaktadır:

*Bir gün bir gemi denizde kuvvetli dalgalardan ve şiddetli fırtınada
alabora oldu. O gemide hamile bir kadın bir tahtanın altına sığınıp orada
doğum yaptı. Azrail kadının canını aldı ve dalgalar çocuğu götürdü. Allah o
çocuğu selametle korudu ve o çocuk daha sonra Âd kavminin Şeddâd’ı oldu.¹⁹
Mevlânâ ise Mesnevi’de Şeddâd’a Nemrut demiştir.²⁰*

*Gemi korkunç dalganın felaketinden,
Bir süre helak girdabına doğru sürüklendi.
Fırtına, onun rotasını değiştirdi,
Gemi ehlinin hali harap oldu
Mal ve insandan her ne varsa su götürdü,
O grup gitti, bir küçük çocuk kaldı.*

Tüm bu beyitlerde Nemrut’un yukarıda değinilen doğum hikâyesini anlatılmaktadır. Musa kıssasından Nemrut’a geçilmesinde bir alaka kurulmasa da aslında her iki olay birbiriyle çok fazla ortak öğeler barındırmaktadır. Zira Nemrut da Musa da bebekken suya bırakılmış ve her ikisi de Allah tarafından başlarına bir şey gelmeden sağ salim kıyıya çıkarılmıştır. Ancak büyüdüklerinde Musa, Allah’a iman ederken Nemrut tam tersi ilahlık iddiasında bulunmuştur. İki zıt karakter bilinçli olarak bir arada kullanılmaktadır. Tüm bunlar tereddüt yaşayan Musa’nın annesine böylesine bir müşriki bile kurtaran Allah’ın Musa’yı da koruyacağı ve onun başına bir şey gelmeyeceğini anlatmak içindir. Zaten şiirin son mısrasında bu durum özetlenmektedir. Ardından gelen beyitlerde Allah tarafından Nemrut’a zarar vermemeleri için canlı cansız tabiattaki yaratıklara seslenilmektedir:

¹⁸ Şemîsâ, Sîrûs, *Ferheng-i Telmîhât*, s. 658.

¹⁹ Furûzânfer, Bedüzzamân, *Me’âhiz-i Kısâs ve Temsilât-i Mesnevi*, Tahran, 1333hş., s. 228.

²⁰ Şemîsâ, a.g.e., s. 658.

*Denize dedim; artık tufan çıkarma!
Kayaya dedim; onunla uğraşma
Rüzgâra emrettim; o süt çocuğunu denizden alıp kıyıya getir!
Kurda dedim; onun küçük bedenini yırtma!*

Bu beyitlerden sonra sapkın insanların Allah'ın verdiği onca nimet ve gösterdiği ihsan ve iyiliğe karşın nankörlüğü dile getirilmektedir:

*Karanlıkları aydınlık gösterdim,
Korkuların hepsini emin kıldım.
Güvenliği gördüler, güvensiz oldular,
Dostluk ettim bana düşman oldular.*

Konu daha önce de söylendiği gibi ön planda Musa iken arka planda toplum eleştirisinin yapılması şeklinde işlenmektedir ve eleştirisi yapılan toplum aslında sadece Musa'nın yaşadığı dönemdeki yoldan çıkmış insanlar değil bilakis genel anlamda her dönemde sapkınlıkta bulunan toplumlardır. Burada Nemrut da Musa da birer semboldür. Nemrut kötünün Musa ise iyi ve salih kulun simgesidir. Ardından bu tip insanların yaptığı çirkin ve kötü işlerin sıralandığı beyitler gelmektedir:

*İşler yaptılar ama alçak ve çirkin,
Aynalar yaptılar ama kerpiçten.
Kasırlar yükselttiler ama ırmak üstüne.
Asılsız ve esassız hikâyeler söylediler,*

Hatta Allah'ı inkâr ederek başka şeylere tapacak kadar ileri gittikleri ve yoldan çıktıkları anlatılmaktadır;

*Her taşta ve toprağa secde ettiler
Hangi mabette? Allah'ın temiz mabedinde*

Münkirlerin yaptıklarının anlatılmasından sonra tekrar Nemrut'a dönülmektedir:

*O zavallı boğulmuşu kurtardık, ölümden kurtulunca
Arzunun avı oldu.
Sonunda o tecelli nuru, duman oldu,
O günahsız yetim Nemrut oldu.
Benim gibi biriyle savaştı,
Kartal ve akbabadan dostluk istedi.*

Beyitleriyle Nemrut'un suda boğulmaktan kurtulup büyüdükten sonra heves ve kibrine yenik düşerek Allah'la savaşmak istemesi olayına telmihte bulunmaktadır:

Nemrut, İbrahim'in tanrısıyla savaşmak istedi. Bu sebeple dört parça etin her birini bağlayıp bir tahtın dört tarafına yerleştirdi ve tahtın dört

*köşesine de dört tane aç akbaba bağladı ve kendi de tahta oturdu. Akbabalar tahtı havaya kaldırdılar. Allah'a doğru bir ok fırlattı.*²¹

*Bir sivrisineğe emretti; kalk, onun toprağını aç göze dök de
Burnunda kibir rüzgârı kalmasın, karanlığı aydınlık diye
adlandırmasın.*

Ardından gelen bu beyitlerde de yine Nemrut'un Allah'la savaşmak istemesi ve bunun neticesinde de Allah'ın onun ordusunun üzerine bir sivrisinek sürüsü göndererek onu ve ordusunu nasıl helak ettiği olayına telmih vardır:

*Nemrut tekrar Allah'la savaşmak istedi. Allah sivrisineklerden bir orduyu Nemrut'un askerleriyle savaşmaya gönderdi. Nemrut'un ordusu yenildi ve bir sivrisinek de Nemrut'un burnuna girdi. Ve Nemrut'un beynini öylesine yedi ki sonunda Nemrut öldü.*²²

Nemrut'un hayat hikâyesinin Musa'nın annesine anlatılmasından sonra ona Nemrut'a bile böylesi ihsan eden Allah'ın kuşkusuz Musa'yı koruyacağı söylenmektedir

*Düşmanı böyle besleyen biz, dostu nasıl göz ardı ederiz?
Nemrut'a bunu ihsan eden, İmran oğlu Musa'ya nasıl zulmeder?*

Elbette ki Nemrut'un hayat hikâyesinin neredeyse şiirin tamamı boyunca anlatılmasının bir sebebi vardır. Kuşkusuz o da Allah'ın lütfunun ne derece büyük olduğunu göstermektir. Zaten şiirin isminin Lutf-i Hak olması da boşuna değildir. Şiirin girişinde Musa'nın annesinin Allah'ın emrini yerine getirirken yaşadığı tereddüt, gelişme bölümünde ise Nemrut'un hayat hikâyesi ve sonuç bölümünde ise Allah'ın lütfunun büyüklüğü ve aslında yaratılan her şeyin onun bir parçası olduğu yani Vahdet-i vücud nazariyesi anlatılmaktadır. Ve bu makta beytinde özetlenmiştir:

*Bu söz, Pervin, hevâ ve hevesten değildir,
Nerde bir nur varsa, Allah'ın nurundandır.*

Sonuç

Şiirde;

a) 1. beyitten 20. beyte kadar Hz. Musa'nın suya bırakılma kıssası ve Allah'ın yaşadığı tereddüt üzerine Musa'nın annesiyle konuşması,

b) 21. beyitle 28. beyit arası Nemrut'un doğum olayı,

c) 29. beyitten 40. beyte kadar ise Allah'ın, Nemrut'a ona zarar vermemesi için tabiata emretmesi,

²¹ Şemîsâ, a.g.e., s. 659.

²² Şemîsâ, a.g.e., s. 659.

d) 40-51. beyitler arasında yoldan çıkan sapkın ve nankör kavimler ve bunların yaptıkları,

e) 52. beyitten 58. beyte kadar tekrar Nemrut'un hayat hikâyesine dönülerek Allah'a şirk koşması ve isyan etmesi,

f) 59. ve 60. beyitlerde Nemrut'un cezalandırılması,

g) 61. ve 62. beyitlerde ise Allah'ın tekrar Musa'nın annesiyle konuşması anlatılmakta ve son beyit olan makta beytinde konu özetlenmektedir.

Bu mesnevi boyunca Allah'ın külli iradesine karşın kulun cüz'i iradesi ve yer yer bocalayışları hatta bazen sapkınlığa uğraması, ama en önemlisi bu evrendeki her şeyin Allah'ın nurunun bir parçası olduğu yani vahdet-i vücud anlatılmaktadır ve bu üç beyit de vahdet-i vücud nazariyesi açıkça görülmektedir:

Varlık sureti, bizim eyvanımızdan bir şekildir, toprak, rüzgâr ve su bizim avareimizdir.

Bizim iğnemiz dikti, her yeri ve her şeyi, Bizim ateşimizden yandı, yanan her bir mum.

Bu söz, Pervin, hevâ ve hevesten değildir, nerde bir nur varsa, Allah'ın nurundandır.

KAYNAKÇA

Âryenpûr, Yahyâ, *Ez Sabâ Tâ Nîmâ I-III*, Tahran 1350 hş.

Cevâdî, Seyyid- Kemâl Hâc, Seyyid, *Eserâferînân I-VI*, Tahran 1377 hş.

Dihhudâ, Ali Ekber, *Luğatnâme I-L*, Tahran 1346 hş.

Furûzânfer, Bediüzzaman, Ma'ehiz-i Kısâs ve Temsilât-i Mesnevi, Tahran, 1333hş.

Hâkimî, İsmâîl, *Edebiyyât-i Mu'âsir-i İrân*, Tahran1373 hş.

İ'tisâmî, Pervin, *Dîvân-i Pervin-i İ'tisâmî* (haz. Feride Dânyâyî), Tahran 1371 hş.

Safâ, Zebîhullah, *Genc-i Sohen I-III*, Tahran1374 hş.

Şemîsâ, Sîrûs, *Ferheng-i Telmîhât*, Tahran 1366 hş.